

FÜMAGTERMESZTÉSÜNK HELYZETE, A GYEPVETŐMAG ELLÁTÁS ÉRTÉKELÉSE

Ivány Károly

Bevezetés

A fűmagtermesztés Magyarországon századunk 30-as éveiben alakult ki. Ahogy ebben az időben a többi ún. aprómag, a pillangósvirágú szálatakarmányok, a zöldség- és virágmagvak, ugyanúgy a fűmag is rövid idő alatt fontos exportcikké vált. Később azonban gyakran voltak hullámvölgyek is a hazai fűmagtermesztésben. Nehezen találta meg a helyét a nagyüzemi gazdálkodás keretei között és jóformán csak a 80-as évek elejére alakult ki megfelelően hatékony és eredményes nagyüzemi fűmagtermesztés. Egyes években már 15 ezer hektárt is meghaladó területen termeltek fűmagot az országban, kielégítve a hazai igényeket és jelentős volt az export céltermeltetés keretében külföldre szállított vetőmag mennyisége is.

A 90-es években a hazai fűvetőmag előállítás is visszaesett. Az okok jórészt közismertek. Az addigi, termelési rendszerek által koordinált nagyüzemi fűmagtermelők átalakultak. A gazdaságok nehéz pénzügyi helyzete, csökkenő állatállomány és egyéb ismert okok miatt a szálatakarmány előállítás céljait szolgáló gyeptelepítések igen lecsökkentek. Az egyéb jellegű gyepesítések azonban inkább növekedtek. A parkfűvek hazai piaca elég stabilnak tekinthető. A hazai fajták vetőmag-előállításának rovására nőtt az export céltermeltetés részaránya.

1. Ökológiai adottságaink

Ökológiai adottságok tekintetében hazánk Európa egyik legjobb vetőmagtermesztő tájának tekinthető. A vetőmag tradicionális exportcikkünk. Bár az utóbbi 6-8 évben a vetőmag-előállításban is jelentős a visszaesés, a Vetőmagkereskedők Nemzetközi Szövetsége (FIS) adatai szerint Magyarország a legtöbb vetőmagot exportáló országok rangsorában a hetedik helyet foglalja el (ORAVECZ, 1996).

A termőhely és minőség összefüggése a növénytermesztésben általánosan is közismert. A vetőmagtermesztésben ehhez további szempontok sorolhatók. Tovább szűkítve, az évelő fűvek vetőmag-előállításában (ennél erőteljesebben talán csak az évelő pillangósok vetőmag előállításában) számos, a termőhellyel összefüggő, a minőséget erősen befolyásoló tényezőt lehet meghatározni.

Elsőként kell említeni az éghajlatot, amit e tekintetben Jánossy Andor jellemzett talán a legtömöbben: "hazánk éghajlata a Kárpát-medence zárt, kontinentális jellege, a szélsőséges klímahatások váltakozása, a tenyészidőszak alatt uralkodó napfényes, derült napok nagy száma, az erős napsugárzás rendkívül edzett, kitűnő csírázóképeségű és csírázási erélyű, egészséges vetőmagvak előállítását teszi lehetővé". Ennek mindennek előtt az évelő szálal takarmánynövényeknél - pillangósok, fűvek - van jelentősége, amelyeknek előállítható vegetatív tömegük jelenti a fő gazdasági értéket a "termést", ugyanakkor a vetőmag-előállítás, a magtermés produkció ettől elváló, tevékenység, amely nem csak agrotechnikájában, de termőhelyi (talaj, éghajlat) igény tekintetében is különbözik a takarmány előállítástól.

Az előbbieket jellemezhető hazai klíma éppen az olyan fajok esetében teszi lehetővé a magas biológiai értékű vetőmag előállítását, amelyek aztán a hűvösebb,

csapadékosabb éghajlati körülmények között képesek kifejtteni vegetatív termőképességüket. Az évelő fűvek és pillangós fajok mellett ez vonatkoztatható számos zöldségnövényre is.

Az évelő fűfajok vetőmagtermesztésénél maradvánnyal éghajlati adottságaink tehát kedveznek a vetőmag-előállításnak. Az éghajlati elemek közül a csapadék mennyisége, eloszlása az, ami külön elemzést érdemel. A fűmagtermő állományok igen jól hasznosítják a téli, kora tavaszi csapadékot. A legtöbb fűfaj magja június közepén, második felében beérik. Csak rossz vízgazdálkodású területen és rendkívül száraz tavasz esetén fordulhat elő, hogy a magtelítődésig nem elég a talaj vízkészlete. A nálunk gyakori nyári szárazság, aszály a magtermés mennyiségét már nem befolyásolja. A nyáron kiszűrt állományok is ősszel kellőképpen regenerálódni tudnak. Ősszel mindenképpen ki tud alakulni az a hajtás mennyiség, amely a következő évi magtermés biztos alapja.

A termőhely másik meghatározó eleme a talaj. A magfűvesek talajigénye általánosan mérsékeltnek mondható. Magtermesztésre jól használhatók a sekélyebb termőrétegű rosszabb vízgazdálkodású szántóterületek is. Az egyes fűfajok talajigénye között természetesen lényeges különbségek vannak, de néhány sekélyen gyökerező, korán beérő fűfaj magtermesztése egészen kedvezőtlen adottságú szántókon is eredményes lehet. Úgy is mondható, hogy a földhasználat minősége javul, gazdaságos termelés válik lehetővé olyan területeken, amelyek adottságai másféle használat esetén ezt nem tennék lehetővé.

A fűmagtermesztésben tehát tehetünk engedményeket a talaj természetes állapota, minősége tekintetében, de nem lehet engedni a kultúrállapot az agrotechnikai színvonal és a szakmai hozzáértés vonatkozásában.

2. Fűmagtermesztésünk hagyományai

Az évelő fűfélék vetőmagtermesztése hazánkban a század 30-as éveiben kezdődött, alapozva a gyeptermény-nemesítés első eredményeire és a külföldi tapasztalatok mellett az ez idő tájt végzett első hazai kutatásokra (BITTERA 1934, BITTERA-GRUBER 1936, TARÓCZY 1936). Mind a gyeptermény-nemesítés, mind a fűmagtermesztés fellendítésében nagy szerepet játszott a 20-as évek végén megindult Zöldmező Mozgalom, amely ráirányította a figyelmet a gyepterületekre, a rétek és legelők javítását, felújítását szorgalmazta. A fűmagtermesztés fellendülésében része volt a harmincas évek végén megjelenő háborús konjunktúrának is. Jelentős fűmag tételeket szállítottunk közép- és nyugat-európai országokba. Egyes években a kivitel megközelítette a 300 tonnát. Az alapvetően kisüzemi jellegű, elsősorban kézi munkaerőre alapozott termelési módszerekkel a parasztgazdaságok sok esetben kiváló eredményeket értek el. A versenyképességet éppen az olcsó élömunka, valamint az itt előállított vetőmag kiváló biológiai értéke biztosította.

A II. világháborút követően nehezen állt lábra a hazai fűmagtermesztés. Mivel azonban a fűmag még az 50-es években is exportképes árúnak bizonyult, termelését a kor sajátos módszerével, beszolgáltatási kötelezettség kedvezményekkel ösztönözték. A korabeli adatok szerint a fűmagtermő területek nagysága 1956-ban elérte a 10.000 ha-t, a termés a 2.700 tonnát.

A nagyüzemek kialakulását követő első - meglehetősen hosszú - időszakban a szálaskarmány-termesztés és a gyeptermény-termesztés, ugyanígy a gyeptermény-termesztés

is igen alacsony színvonalat mutatott. A hangsúly a nagy területen termesztett szántóföldi növények nagyüzemi termesztéstechnológiáinak a kialakítására, a gépesítés és a kemizálás elterjesztésére helyeződött. Az előbb említett területeken inkább csak a 70-es évektől volt érzékelhető elmozdulás. A fűmagtermesztésben is ettől az időtől számítható a gépesített, nagyüzemi termesztéstechnológiák alkalmazása.

Az Alföldön, majd a Dunántúlon létrejött gyepvetőmag-termesztési rendszerek termesztéstechnológiáinak kidolgozásában meghatározó szerepet játszottak a Szarvasi Öntözési Kutató Intézet, illetve a PATE Keszthelyi Mezőgazdaságtudományi Kar munkatársai. A kutatások további kiszélesedését jelzi, hogy a témában két kandidátusi értekezés is készült (JANOVSKY 1982, IVÁNY 1984), amelyek a leginkább jelentős termesztett fűfajok vonatkozásában a fontosabb agrotechnikai tényezők (sортávotság, *tenyészterület, tápanyagellátás*) vizsgálatára beállított kísérletek eredményeit foglalják össze.

Számos, a gyakorlat által felvetett probléma megoldására történtek vizsgálatok (optimális betakarítási időpont meghatározása, tarlóégetés hatása, anyarozs probléma egyes fűfajok magtermesztésében, a fehérkalászsúság okainak feltárása, az export céltermeltetésben jelentős külföldi fajták hazai vetőmag-termesztési lehetőségeinek vizsgálata, stb.).

A 80-as évek fűmagtermesztésére már az volt a jellemző, hogy a vetőmag-előállító területek nagysága minden évben meghaladta a 10.000 ha-t, egyes években megközelítette a 15.000 ha-t. Az előállított vetőmag mennyisége évenként 3.000-5.000 t között mozgott. A hazai vetőmagigényt ebben az időben mintegy 2.000-2.500 tonnában határozták meg. A tényleges igény természetesen az összesített mennyiségekkel nem igen jellemezhető. A bővülő export mellett mindig szükség volt bizonyos importra is. *Az egyes fajokból, fajtákból a kínálat és a tényleges igény sokszor jelentős eltérést mutatott.*

Nem hagyható említés nélkül a hazai fűmagtermesztés azon sajátossága, hogy a teljes termőterületen belül igen jelentős hányadot képvisel az ún. export céltermeltetés. Ennek keretében a külföldi termeltető cégek a beszállított bázis (elit) vetőmagokból felszaporított I. generációs vetőmagot teljes mennyiségben felvásárolják. Ez tehát a hazai kínálatot nem növeli.

A fűmagtermő (szemlézett) területek nagysága 1981 és 1998 között

I. sz. táblázat

Évek:	1981	1985	1989	1991	1993	1995	1997	1998
Terület (ha):	11.168	13.142	13.971	13.509	6.159	5.061	5.852	9.546

(OMMI adatok alapján)

A táblázat adatai jól mutatják a 90-es években bekövetkezett nagymértékű visszaesést. Az okok jórészt közismertek. Az addigi, termelési rendszerek által koordinált nagyüzemi fűmagtermelők átalakultak, csökkent az állomány, így nincs igény a másodlagos hasznosításra. Az alföldi termőtájon kialakult termelés szinte megszűnt. Az előállítás meghatározó módon a Nyugat-Dunántúlra helyeződött át. A takarmányfűvek iránti kereslet igen erősen visszaesett. A párkfűvek hazai piaca ugyan elég stabilnak tekinthető, de éppen a termelés zavarai és egyéb okok miatt is újból megnőtt a vetőmag import. A hazai fajták vetőmag-előállításának rovására nőtt az

export céltermeltetés részaránya. A túlzottan is szétaprózódott, nagyrészt tőkeszegény kereskedő szervezetek nem tudnak részt venni az egyre dráguló termelés finanszírozásában, a kockázat gyakorlatilag minden esetben a termelőé.

3. A fűmagtermesztés jelenlegi helyzete, kilátásai

Az utóbbi két év területi adatait fűfajonkénti bontásban mutatja a 2. táblázat. Az adatokból kitűnik, hogy legnagyobb területen a Lolium-fajok export céltermeltetésben történő vetőmag-előállítása folyik. Ezek együtt a szemlézett terület több, mint 60%-át adják mindkét évben. Hazai felhasználásra legnagyobb területen a vörös csenkesz vetőmagját állítják elő. A kimutatás szerint a takarmányfű fajták termőterülete meghaladja a parkfű fajtákét. Ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy ezeket takarmánytermő gyepek létesítésére használnák. A takarmányfűként elismert vörös csenkesz és angolperje fajták vetőmagja is alapvetően kommunális célú gyepterületek létesítésére kerül felhasználásra. Ugyanakkor a kizárólag, vagy majdnem kizárólag takarmánytermő gyepek létesítésére használt fajok fajtáiból szinte elenyésző a termőterület.

Ha az utóbbi három évben megtermelt és fémzárolt vetőmagmennyiségeket nézzük (3. sz. táblázat), jól látható, hogy a bekövetkezett növekedés az export céltermeltetés bővülésének köszönhető. Hazai felhasználásra a termelés alig harmada kerül. A megtermelt és itthon maradó fűmagnak a meghatározó hányadát pedig kommunális gyepek létesítésére használják. A takarmányfű fajtákból a felhasználás jelenleg igen csekély. Irántuk az igény jelentősebb növekedése csak az állattenyésztés (szarvasmarha, juh) újbóli fellendülése, természetvédelmi és környezetvédelmi gyepesítések bővülésével várható.

Jelenleg fűmagtermesztésünkben az ún. export céltermeltetés a meghatározó. A felvásárlási árat alapvetően a nyugat-európai termeltető cégek alakítják. A fűmagtermesztés az EU-ban jelentős mértékben dotált, a termelés színvonala, az elért termésátlagok magasak. Mindezzel szemben a hazai termelés csak az itt előállított fűmag magasabb biológiai értékét, a minőséget tudja szembe állítani. Számolnunk kell viszont azzal, hogy az adott ökológiai feltételek között - a gyakran jelentkező szélsőséges hatások miatt - kisebb a termésbiztonság, nehezebben érhető el ugyanaz a termésszint, mint a kiegyenlítettebb klímán. Ennek kivédésére egyetlen lehetőségünk a körültekintőbb, szakmailag jobban megalapozott termelői tevékenység, a helyi adottságokhoz igazodó, korszerű terméstechnológia precíz alkalmazása.

A fűmagtermő területek nagysága 1997-98-ban

2. sz. táblázat

Faj	Összes terület (ha)		Ebből hazai fajták ter. (ha)	
	1997	1998	Parkfű	Takarmányfű
Angolperje	810	675	270	241
Olaszperje	1644	2307	-	-
Hollandiperje	1562	3122	-	-
Hibridperje	69	107	-	-
Réti csenkesz	235	293	-	62
Nádképi csenkesz	136	338	130	122
Vörös csenkesz	903	1827	491	1122
Barázdált csenkesz	1	1	1	-
Fonalas csenkesz	4	7	7	-
Felemáslevelű csenkesz	181	370	370	-
Veresnadrág csenkesz	5	4	4	-
Juhcsenkesz	-	20	-	-
Magyar rozsnok	43	83	-	83
Sudár rozsnok	1	1	-	1
Réti perje	97	92,5	73	-
Tarackos tippán	12	5	5	-
Óriás tippán	83	38	-	38
Csomós ebír	2	114	-	12,4
Réti komócsin	3	67	-	2,5
Zöld pántlikafű	55	69	-	69
Taréjos búzafű	6	5	-	5
Összesen	5852	9546	1351	1758

(OMMI adatok)

Az utóbbi években fémzárolt fűvetőmag mennyiségének alakulása

3. sz. táblázat

Megnevezés	1996	1997	1998
Összes fémzárolt vetőmag (t)	2.032	3.615	3.993
Export céltermeltetés (t)	1.084	2.558	2.791
Export céltermeltetés (%)	53,3	70,1	69,9

A hazai előállítási vetőmag csak akkor lesz képes tartani és főleg javítani pozícióit, ha csökkenteni lehet az önköltségét. A termelés költségei ugyanakkor a szántóföldi növénytermesztésben és így a vetőmagtermesztésben is rendkívüli módon megemelkedtek. Mégsem az indokolt ráfordítások csökkentése lehet a járható út. Számatalan példa mutatja, hogy az "extenzív" vetőmag-előállítás - amikor költségkímélés címen maradnak el egyes szükséges ráfordítások - mérsékelt, bizonytalan hozamokat és gyenge, sokszor elfogadhatatlan minőséget képes produkálni és végül a legdrágábbnak bizonyul. Az egyetlen járható út a területegységről lehozható magtermések mennyiségének növelése és a vetőmagminőség javítása. Ezáltal

mérsékelhető az önköltség és biztosítható a megfelelő áron történő értékesítés. A fejlesztés lehetőségét tehát egyértelműen a termesztés szakmai színvonalának emelésében, a termesztéstechnológiák korszerűsítésében, és a helyi adottságokhoz igazodott precíz, szakszerű alkalmazás feltételeinek a megteremtésében kell keresni.

Irodalomjegyzék

- BITTERA M.: 1934. Fűmagtermesztés. A keszthelyi zöldmezőnapok előadásai. Mérei Nyomda, Keszthely; 69-78.
- BITTERA M. - GRUBER F.: 1936. Zur Frage der Keimfähigkeit bei Grassamenkultur. Pflanzenbau 13. 235-240.
- IVÁNY K.: 1984. A jelentősebb termesztett fűfajok magtermését befolyásoló néhány agrotechnikai tényező vizsgálata. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- JANOVSKY J.: 1982. Termesztési tényezők hatása a magyar rozsnok és a réti csenkesz szemtermésére. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- JÁNOSSY, A.: 1968. Pillangósvirágú szálastakarmányok magtermesztése. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- ORAVECZ S.: 1996. A vetőmagtermesztés helye, jelentősége az agráriumon belül. A Vetőmag Terméktanács folyóirata, 3/2; 2-4. (Magyar Mezőgazdaság 51/20. melléklete)
- TARÓCZY H.: 1936. Fűmagtermesztés. Ia: Gróf-Gruber-Taróczy: A rét és legelő növényei. Fűmagtermesztés. Magyaróvár. Szerzők kiadása 95-134.

Szerző: Ivány Károly, egyetemi docens
 Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar
 Keszthely, 8361 Pf: 71.